

UNIVERSITATEA „LUCIAN BLAGA”
SIBIU
FACULTATEA DE LITERE ȘI ARTE

Toponimie pe Valea Someșului Mare (de la Beclean la Dej).
Studiu lingvistic

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

Conducător de doctorat:

PROF. UNIV. DR. VICTOR V. GRECU

Student doctorand:

MARIA-AUGUSTA SZÁSZ

2014

Cuvinte cheie: *toponime de pe Valea Someșului Mare, bilingvism, interferențe lingvistice și transfer, limbi în contact, graiuri locale, categorii de toponime, împrumuturi lexicale, sincronie și diacronie*

CUPRINS

Introducere	8
Capitolul I Aspecte extralingvistice ale toponimizării. Probleme generale. Toponimia, geografia, istoria, demografia și cultura populară	13
1. Probleme generale	13
2. Condiționarea extralingvistică a toponimizării zonei. Detalieri (Geografie sumară. Probleme economice de ieri și de astăzi și reflectarea lor în toponimie)	24
3. Condiții de viață. Date demografice. Religia. Istoria. Reflectarea lor în Toponimie	34
4. Bilingvismul și multilingvismul. Probleme generale. Despre romi	35
5. Populația romă pe parcursul veacurilor	36
6. Integrarea socială a romilor și sistemul de educație	37
7. Multilingvismul romilor și toponimia	39
8. Religie și demografie	40
9. Alte date demografice	47
10. O altă abordare istorică	54
11. Etnografie și folclor	64
12. Despre limba română, limba maghiară și caracteristicile generale ale graiurilor lor în zona cercetată	66
13. Câteva concluzii	68
Capitolul II. Reflectarea bilingvismului / multilingvismului în toponimie	71
A. Bilingvismul și multilingvismul. Concepte de bază. Generalități	71

1. Limba maternă	71
2. Bilingvismul. Probleme generale	72
3. Concepte de bază în lingvistica de contact. Din nou despre interferență	76
4. Împrumutul lexical propriu-zis	77
5. Calcul semantic și toponimele	78
6. Traducerea în toponimia zonelor bilingve. Calcul lexical	78
7. Ignorarea valorii gramaticale a etimonului. Pleonasmе interlingvistice și calc gramatical	79
8. Ignorarea sau / și opacizarea sensului lexical și a sensului gramatical și contribuția acestora la forma sonoră actuală a toponimelor. Toponimele care astăzi (aparent) nu au nimic cu apelativele respective, cu etimoanele lor	80
9. Etimologia populară	81
10. Alte probleme de fonetică	83
11. Hiatul	84
12. Francisc Király despre reflectarea (reciprocă) a vocalelor maghiare în împrumuturile românești de origine maghiară. Exemplificări din toponimia zonei	86
13. Corespondentele consoanelor maghiare în împrumuturile lexicale românești de origine maghiară. Reciprocitatea / reversibilitatea fenomenului	88
14. Interferențe morfologice/ morfosintactice. Generalități	97
15. Calcul morfologic. Din nou despre bilingvism	99
16. Formarea cuvintelor	100
17. Substantivul și prepoziția, implicate în interferență. Adjectivele substantivizate	105
18. Adjectivul. Adverbul	111
19. Bilingvismul țigănesc-român și traducerea. Implicații în toponimie	111
a.) Din nou despre romi	111
b.) Împrumuturi din limba romani	115
c.) Traducerea toponimelor românești și maghiare în limba romani	116

Capitolul III. Categori de toponime. Clasificări	119
---	------------

1. Aprecieri generale	119
2. Căror limbi aparțin toponimele? O viziunea sincronică	121
3. După origine. Diacronia	123
4. Categoriile de toponime după natura obiectului desemnat	126
5. După trăsăturile de bază ale toponimelor	139
6. Alte clasificări	149
a) În zonele de contact lingvistic	149
b) Importanța geografică, socioeconomică a lucrurilor denumite și vechimea toponimelor	151
c) După natura apelativelor – într-o lucrare veche	153
c1) Oiconime care se referă la râuri, lunci, ape stătătoare și izvoare	153
c2) Oiconimele care reflectă realitățile orografice ale județului	153
c3) Oiconime cu referire la poziția geografică, la caracteristicile spațiale, la realitățile pedologice	154
c4) Oiconime ce se referă la păduri, zăvoaie, plantații, terenuri defrișate	155
c5) Oiconime din nume de plante	155
c6) Oiconime din nume de animale, activitatea de pășunat și creșterea animalelor	156
c7) Oiconime referitoare la ocupații și instituții	156
c8) Toponime redând numele cnejilor fondatori și relații sociale în legătură cu întemeierea localității	157
c9) Oiconime referitoare la biserica romano-catolică și la instituțiile bisericesti	157
c10) Oiconimele din nume de persoane	157
c11) Oiconime obținute din etnonime	158
Capitolul IV. Toponimie pe localități	160
Câteva precizări	160
1. Date privind istoria orașului Beclean. Toponime până la sfârșitul secolului al XIX-lea	163

2a) Din istoria Becleanului, cu incursiuni lingvistice	163
2b.) Toponimia Becleanului până la sfârșitul secolului al XIX-lea	166
2. Dej	169
3a) Puțină geografie	169
3b) Dej - Pagini de monografie	170
3c.) Toponimele Dejului până la sfârșitul secolului al XIX-lea	176
4) Coldău	182
4a.) Date istorice	182
4b.) Toponime în decursul anilor (după Kádár J., SZDVM, IV, 533 etc.)	184
4c.) După o sută de ani	187
4d.) O comparație	194
5.) Cristeștii Ciceului	197
5a.) Câteva date istorice	197
5b.) Toponime din Monografia lui Kádár J.	200
5c.) Microtoponimie actuală în Cristeștii Ciceului	202
6.) Uriu, centru de comună la răscruce de drumuri spre Țara Lăpușului, spre Dej, spre Bistrița și Năsăud	207
6a.) Evoluția numelui și câteva date istorice, geografice, toponimice	207
6b.) Toponime din Uriu, după Monografia lui Kádár J.	210
6c.) Toponimie actuală în Uriu	214
7. Reteag. Prezentare generală	220
7.a.) Evoluția numelui. Schițe istorice	221
7.b.) Toponime în Reteag între anii 1577-1898	223
7.c.) Situația de astăzi a toponimelor	229
7.d) Părți ale satului Reteag	231
8.) Bața. Schiță privind numele și istoria localității	232
8.a) Toponime pe parcursul vremurilor	234
8.b) Microtoponimia de azi a satului Bața	236
9.) Ciceu Mihăiești: geografie, istorie, demografie, evoluția oiconimului	239
9.a) Toponime vechi în Ciceu Mihăiești	241

9.b) Toponime după o sută de ani	242
10.) Mănăşturel. Așezarea geografică. Probleme de istorie și de evoluție a numelui localității	247
10.a) Toponime și istoric	249
10.b) Toponimie în anul 2000	250
11.) Cuzdrioara. Geografie. Istorie. Evoluția numelui.	252
11.a) Toponimele Cuzdriorii pe parcursul secolelor	254
11.b) Toponime în anul 2007 din Cuzdrioara	256
12.) Satul Măluț – o localitate mică, dar la fel de importantă ca celelalte. Geografie. Istorie. Evoluția numelui	261
12. a) Nume ale unor părți de hotar ale Măluțului până în anul 1900	262
12.b) Toponime din Măluț, în 2008	264
13.) Braniștea în spațiu și timp	265
13.a) Microtoponime până în 1900	267
13. b) Microtoponimia „Arpașteului” în 2007	271
14.) Sânmărghita. Așezarea geografică. Din istoria localității și a numelui	276
14.a) Microtoponime vechi din Sânmărghita	277
14.b) Microtoponime în Sânmărghita în anul 2007	282
15.) Mica/ Mikeháza. Probleme generale de istorie și geografie	287
15.a) Toponimia veche din Mica	290
15.b) Toponimia Micăi de azi	291
16.) Câteva localități în afara spațiului geografic supus analizei toponimice prin titlul lucrării	295
16. a) Ilișua	295
16.b) Hășmașu Ciceului	295
16. c) Nireș – în anul 2007 (Comuna Mica)	296
Câteva concluzii finale	298

Hărți

Abrevieri

Bibliografia tezei

Hărți

Abrevieri

Bibliografie

« Qui a décrété que l'histoire de ces hommes sans histoire était moins noble?

Sans doute ceux dont l'Histoire n'est faite que de sang. »

Gérard Martenon, 7

Ne-am propus să adunăm materiale toponimice de pe valea Someșului Mare, din localitățile de pe ambele maluri ale râului, de la Beclean până la Dej.

La cele două capete ale zonei cercetate se află orașul Beclean și municipiul Dej, cu spațiu vital mai mare, cu un teritoriu mai mare, decât satele care gravitează în jurul lor, cu teritoriu mai întins în interiorul lor, în intravilan, dar și în extravilan. Este de știut însă că în viața orașelor, administrația și politicul intervin mai accentuat, fapt pentru care tradiția toponimică suferă schimbări uneori drastice. Intervenția economicului modern, extensia urbanizării, urbanizarea extensivă și intensivă necesită o atenție sporită a administrativului și politicului și dezvoltarea multilaterală duce și la schimbări drastice în educație, în cultură, în uzajul lingvistic. Cultura înaltă este alta față de cea rurală, tradițională, dar poate că ar trebui să vorbim și despre o a treia categorie de cultură: despre cultura urbană, care este una specială, nu este nici cultură populară, nici cultură înaltă, este cultura unor aglomerări urbane azi bine organizate, planificate politic sau economic sau și politic, și economic.

În microregiune trăiesc români, maghiari, romi, înainte aici au mai viețuit sași, evrei, armeni și acest amestec de etnii, situațiile locale de bilingvism popular, de poliglotism se reflectă într-un mod special în sistemul de toponime.

Zona geografică este una mixtă din punctele de vedere etnic și religios. Am plecat de la premisa că multietnicitatea, multiculturalitatea, istoria însăși a locurilor, a localităților, pe parcursul vremurilor trebuie să fi pus amprenta pe procesul de toponimizare din această microregiune, pe sistemul de toponime, pe sistemul de onomastică. Urma doar ca prin cercetări pe teren, prin notițele luate pe parcursul anilor, prin discuțiile purtate cu persoane cunoscute sau cele necunoscute și anchetate, prin cercetarea hărților realizate în colaborare cu subiecții anchetați, cu autoritățile locale, ale celor obținute prin satelit, prin parcurgerea pe jos sau cu mijloace de transport tradiționale a locurilor în cauză etc. să demonstrăm presupunerile noastre.

Localitatea *Cireșoaia* (denumirea veche: *Dicea* / palatalizat: *D'icea*, din oiconimul maghiar *Décse / Magyardécse* (Szabó M., Attila) se află la aproximativ 4 km de Braniștea, la 5-6 km de Someșul Mare, pe o creastă de dealuri, cele mai înalte din microregiunea studiată din punct de vedere lingvistic / toponimic. Etnic, satul este pur maghiar; printre altele oamenii merg la lucru în locul numit ungurește: *Szilajba*.

Rareori se întâmplă ca un adjectiv să devină toponim – eventual, după schimbarea valorii sale gramaticale: după ce devine substantiv... În primul rând, am exclus din calculele noastre adjectivul maghiar „szilaj”, cu sensul de „năzdrăvan, neastâmpărat, de nestăpânit”. E clar că *-ba* de la sfârșitul numelui este desinență de inesiv-ilativ, cazuri adesea confundate în zonă, unificate, redate numai prin desinențele *-ba* / *-be*. Am întrebat un subiect – persoană cu studii superioare, care lucrează în domeniul pentru care s-a pregătit, dar în particular este un pomicultor de frunte al localității – ce înseamnă numele locului respectiv, de unde vine toponimul respectiv. Nu a știut să răspundă, semn că toponimul s-a opacizat complet și într-o localitate monolingvă, chiar în limba în care s-a format... Termenul este compus din m. *szil* r. „ulm” și m. *alj* „poale(le), parte(a) de jos” și desinența maghiară de complement circumstanțial de loc, adică toponimul are, indiscutabil, legătură cu practica, frecventă în Evul Mediu, de a obține terenuri arabile prin defrișare. „Ulmișul” în cauză nu mai există de multă vreme și tot de multă s-a pierdut din memoria colectivă. De ce am adus vorba despre acest toponim? Prima localitate mai importantă după Braniștea, spre Dej, pe șoseaua ce leagă Becleanul de municipiul Dej, pe malul stâng al Someșului Mare, este Sânmărghita, cu o populație mixtă din punct de vedere etnic, româno-maghiară. Aici găsim toponimul românesc *Sâlbea*. (Compară: Szabó T. Attila, *Az Isztambulba* și Kádár József, *Monographia*).

Lingvistul maghiar erudit, o adevărată enciclopedie a domeniului, stabilește etimonul m. *szil* „ulm”... Forma sa de ilativ-inesiv, cu desinența *-be*, a fost interpretată de populația românească monolingvă, majoritară, ca un nominativ, adăugându-i articolul hotărât propriu-zis enclitic românesc, *-a-*, unei forme de singular terminate în *-(b)e*, nespecifice limbii române: fonetismul străin s-a ameliorat prin adaptarea morfologică.

Cât de mare o fi fost ulmișul respectiv este greu de stabilit astăzi. Nu știm care a fost întinderea sa, configurația sa, când a fost defrișat, dacă a fost defrișat prin o singură acțiune sau în etape succesive sau cu intercalări în timp. Cele două localități amintite nu

sunt învecinate, prin Cireșoia nu trece șoseaua interjudețeană despre care am vorbit, dar hotarul Cireșoii și hotarul Sânmărgheții se ating, așa că s-ar putea ca cele două toponime să facă referire „istorică” la una și aceeași pădure... Bilingvismul colectiv (popular) și-a pus amprenta pe forma numelor de locuri. R. *Sâlbea* a fost reîmprumutat de populația maghiară într-o perioadă istorică în care influența limbii române asupra limbii maghiare a devenit mai puternică, după ce sensul etimonului s-a opacizat. Astăzi asistăm la crearea formei maghiare de ilativ-inesiv, cu dublarea desinenței de caz, peste articolul hotărât românesc: *Szâlbeába*. Să se compare cu toponimele maghiare *Pálobába*, *Hosszubába*, *Bodibába*, *Várbára / Várbába*, *Holjoambába* și r. *În Palobă*, *În Hosubă*, *În Bodibă*, *În Varbă*, *În Holioambă etc.* din Uriu, Coldău, Reteag etc.

În lingvistica românească se insistă asupra faptului că, din moment ce în limba română există regionalismele *bărc*, *rât*, *tău*, *temeteu* etc. (împrumutate din limba maghiară: *berek*, / *berk*, *rét*, *tó*, *temető*), toponimele simple sau compuse cu *Bărc*, *Rât*, *Tău*, *Temeteu* trebuie să fie neapărat de origine românească. Părerea ar trebui nuanțată. Probabil că toponimele maghiare corespunzătoare (alături de apelativele respective) au avut un rol important în împământenirea definitivă a regionalismelor românești amintite, relația dintre toponimele românești și cele maghiare corespunzătoare, dintre regionalismele românești și etimoanele lor maghiare, dintre cele două apelative și cele două toponime fiind extrem de complexă.

Pe de altă parte, trebuie să facem deosebirea clară între împrumutul lexical propriu-zis și împrumutul toponimic. Împrumutul lexical, cu mici excepții, trece dintr-o limbă în alta cu bagajul său lexical cu tot: semnificația sa poate fi păstrată integral, alteori poate avea loc îmbogățirea sensului (extensia semnificației), îngustarea acestuia (restrângerea), ameliorarea sau peiorația. În împrumutul toponimic prea puțin contează păstrarea sensului apelativului etimon, oricum rolul său nici în limba de origine nu este de a denumi categorii, noțiuni generale, ci și aici, și în limba primitoare va avea o funcție specială: de a denumi un singur obiect, ca orice substantiv propriu, de a identifica, de a denumi câte un obiect pentru a-l personaliza, pentru a-l singulariza, pentru a-i stabili un loc care este numai al lui în categoria obiectelor de același fel. Or, pentru aceasta nu are nevoie de sensul apelativului etimon.

În fiecare limbă există nume topice care au o legătură foarte strânsă cu apelativele din care provin; acestea sunt la începutul drumului lor în procesul de toponimizare. În altele, sensul apelativului etimon s-a pierdut de mult, forma lor opacizându-se complet, încât etimonul nu se mai poate recunoaște. Aceste toponimice (stră)vechi au trecut din limbă în limbă pe parcursul deceniilor, secolelor și mileniilor, au fost împrumutate și adesea reîmprumutate, succesiv, de mai multe ori și tot de atâtea ori au fost adaptate fonetic și morfologic.

Este un proces fără sfârșit, un continuum, și cu cât un toponim este mai vechi, cu atât există posibilitatea să nu se poată restabili etimonul. Aceste procese, fenomene au avut loc în trecut și au loc și în prezent, fenomenele dobândesc noi nuanțe doar pentru faptul că se schimbă factorii, condițiile socioeconomice care le influențează.

Cunoașterea limbilor în contact, cunoașterea legilor fonetice, așa cum acționează ele, limitat în timp și spațiu, cunoașterea realităților economice, sociale, istorice, demografice, în care s-a născut un toponim, în care s-a transmis dintr-o limbă în alta etc. ajută cercetătorul și în restabilirea formei inițiale a toponimului, în găsirea etimonului său.

Pentru elaborarea lucrării am considerat că este foarte important să parcurgem o bibliografie bogată, vizând știința numelor topice, istoria limbii române, istoria limbii maghiare, istoria poporului român, istoria poporului maghiar, gramatica descriptivă a limbii române și a limbii maghiare, problematica lingvisticii generale, problemele generale ale bilingvismului ca știință, bilingvismul român-maghiar, lingvistica de contact, dialectologia românească, dialectologia maghiară, anumite probleme de dialectologie istorică, lingvistica spațială, lingvistica areală, lingvistica contrastivă româno-maghiară etc.

Pregătirea teoretică am legat-o strâns de activitatea practică în teren, de anchetele toponimice, sociale, sociolingvistice și psiholingvistice pentru adunarea materialului concret.

Între Introducerea propriu-zisă, pe de o parte și Concluziile finale, urmate de Hărți, Lista de abrevieri și Bibliografia tezei, pe de altă parte, prezenta teză de doctorat are patru capitole mari.

Capitolul I tratează problemele generale ale toponimizării, condiționarea extralingvistică a denumirii locurilor. Am arătat cum se reflectă în toponimie caracterul graiurilor a două limbi în contact, într-un mediu de bilingvism popular, cum se reflectă problemele de geografie, problemele economice de ieri și de azi, relațiile de proprietate, condițiile de viață ale oamenilor, datele demografice, proporțiile demografice, etnice, religia locuitorilor, istoria locurilor – în mod direct sau indirect.

Toponimele sunt uneori adevărate fosile lingvistice, într-o relație complexă cu istoria, cu viața oamenilor (Chiorboli, Jean, *Langue corse*, p. 11). Uneori datele istorice ne ajută la interpretarea multiplă a toponimelor, altele în lipsă de alte argumente istorice, toponimele ajută la elucidarea unor aspecte ale istoriei...

Am arătat în ce măsură limba română și limba maghiară, în primul rând, și limba germană, prin excelență prin dialectul săsesc (dar nu numai) sunt implicate în procesul de toponimizare. Am arătat că, de regulă, primul ocupant al unei suprafețe, primul descălecător, denumește locurile, dar într-o zonă multietnică acest proces este și devine extrem de complex, complicat, mai ales datorită faptului că acesta ține de istoria de lungă durată, lentă, a mentalităților, a spiritualității populare, a limbii înseși... Am acordat o atenție deosebită și istoriei, și situației sociale și economice a romilor, arătând care sunt cauzele pentru care în limba romani toponimele mai vechi sau mai noi, în general, sunt traduse.

Aspectele științifice discutate le-am ancorat de la început în studiile de bilingvism, de lingvistică de contact ale unor somități în domeniu: Uriel Weinreich, Marius Sala, Ferenc Bakos, Ladislau Balázs, Francis Király, János Péntek, Attila Szabó T., Ștefan Szász, Lajos Tamás; în studiile de toponimie mai vechi și mai noi ale lui L. Réthy, Marius I. Oros, L. Kiss, L. Loșonți, Iorgu Iordan, M. Lungu, A. Rosetti, C. Suci, E. Janitsek, Emilian M. Bureștea, Rodica Suflețel, V. Frățilă, Dragoș Moldovanu, Mircea Homorodean, Dana Botoroagă-Bercu, Ioan Toma, Miklós Hints etc.

S-a subliniat în Capitolul I și mai târziu că unele toponime reflectă în structura lor, în etimologia lor credința religioasă din Evul Mediu a oamenilor din zonă (*Beclean, Cristeștii-Ciceului, Mănăsturel, Sânmărghita, Mica, Sântejude=Sântajud* < din m. *Szentegyed* etc.) (Réthy, László, *Szolnok-Dobokavármegye nemzetiségi*, Tagányi K., SZDVM, I).

Altele se referă la aspectele geografice, de relief a locului: *Pe Șăs, Reteag* < sl. reteaz/reteag „creastă de dealuri”, *Măluț* și într-o fază incipientă de toponimizare (semitoponime): *Pe Creastă, Lunca* etc. (Ștefan Szász, *Interferență*, p. 460 etc.) Dintr-un cuvânt slav avem r. *obraz* dar și toponimul r. *Breaza*; prin calc / traducere în m.: *Emberfő* „cap de om, față, obraz”, din m. *ember* „om” + *fő* „cap”; compusul m. după opacizare și adaptare fonetică a devenit *Ambriciu*.

Au o încărcătură istorică: *Uriu, Tioltiur, Ardău* (Vezi: N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, p. 34 etc., E. Petrovici, *Studii* p. 214). Uriu < m. *Őr*, *Tioltiur* < *Tótör, Erdőóvó* > *Ardău* apoi prin etimologia populară: m. *Hordó* > r. *Hordou*, satul de naștere a lui G. Coșbuc, azi purtând numele poetului.

Denumirea satelor Ciceu Giurgești, Negrilești provin din atroponime, sugerând numele cnejilor fondatori (Gheorghe, Negru.)

R. *Nireș* < m. *Nyíres* „mestecăniș”, *Sâlbea* < m. *Szil*(be), Măgheruș (Cristești) < m. *Magyarós* „aluniș”, *Huci, Poienile Reteagului, Bigbe(a)* < *Bükk / Bikkbe*(be), *La Arini, Agriș, Agrieș* < *Egeres / Jégeres* „ariniș”, *Curtuiuș* (azi: Periș) < m. *Körtvélyes, Cărpiniș, Dobric, Păltineasa, Sita* < sl. „Păpuriș, pipirig”, *Leorda, Cioncaș* < *Csonkás, Tioc* < *Tők, Borzás, Borzies* < m. *Borzás, Borsószer* < *Borsószer / Borsószer, Chișirât* < *Kisirit* < *kicsi rét* „pajiște mică”, *Bicarături* < m. *Bikarét(ek)* < m. *bika* „taur” + *rít / rét* „pajiște” etc. se referă la flora locului și la modul de defrișare a pădurilor pentru a obține pământ arabil.

Numele vechi al localității Viișoara este *Beșeneu* < m. *Besenyő* „peceneag, peceneg”, în documentele vremii în latină *Villa Paganica* „satul păgânilor”; *Bălăban* (Cristur, Ilișua) este o reminiscență pecenego-cumană (Ovid Densusianu, *Istoria limbii române* vol. I, p. 243; Vl. Drâmba, *Limbile cumană și pecenegă* etc.)

Oiconimele *Bayerndorf* „satul bavarez” = r. *Crainimăt* < m. *Királynémeti*, aproximativ: „germanii regelui”; *Aldorf*, adică *Wallendorf* „satul de valoni” sunt de origine săsească, germană, după cum sunt de origine germană și microtoponimele *Bungăr* „grădina cu pomi”, ca punct de reper, *Boctărie* „canton CFR” < *Bakterház* < m. *bakter* < germ., *Dimiștai* (din idiș) (Pentru alte aprecieri istorice legate și de toponimie, s-au mai consultat următoarele surse bibliografice: Petrovici, E., *La population*, p.15; *Toponimie ungurească*, p.12, *Continuitatea*, p.6; Drăganu, N. *Ancienneté*, p.439; Pascu, Șt.,

Voievodatul, p.29; Pascu, Șt., Theodorescu, R., *Istoria românilor*, vol. III., p.236; Giurescu C. C., *Istoria*, Kádár, J., *SZDVM*, Köpeczi, Béla, *Erdély*, Kristó, Gy., *A korai*, Sala, Marius, Mihăilă, Gh., *Cristalizarea*, în Pascu, Șt., Theodorescu, R., *Istoria*, Grecu V. Victor, *Permanențe*, Boia, L., *Istorie și mit* etc).

Punctele de reper (unele existente în prezent, altele dispărute) evocă și toponimele r. *Burtucă* < *bortă* > m. *Burtuka*, *La Păr*, *Știubei* (în Uriu), *Budâi* < *Bodon* / *bödön* „știubei = ghizdul fântâniei, puțină”.

Între Ape, *Sărătura* (lângă Someș, loc nisipos, pietros, sărat), *Prunduri*, *Holuan* / *Holioambă* „fostă albie a Someșului, azi secată și nereperabilă), *Șulediș* < m. *sülyedés* „prăpastie, râpă”, *Ciceu* – m. *Csicsó* „vârf” < sl. *Čiče* (N. Drăganu, *României*) etc.

Chendertău < m. *Kendertó* < m. *kender* „cânepă” + *tó* „lac” este o reflectare a punctului de reper, a locului unde s-a topit cânepa pe vremuri. Să se compare cu toponimele din sudul țării de tipul *Topila*.

Se referă la relații de proprietate oiconimele *Mica* – m. *Mikeháza* (m. *háza* „casa cuiva), *Banatelke* (m. *telke* „sesia, curtea cuiva”), localitate dispărută în locul căreia a fost înființat Măluțul, *Cleja* „proprietatea parohiei”, *Bodiba* din antroponimul m. *Bódi* / *Boldizsár*, *Pe Dimiștai* / *Într-a lui Dimiștai*, *Spermezeu* < m. *Ispánmező* „câmpul prefectului”.

Formele actuale ale toponimelor românești și maghiare au etimoane în aceeași limbă sau în cealaltă, care se află în contact de secole întregi, evoluția formei toponimelor am încercat s-o explicăm prin schimbările etnico-demografice din zonă, prin adaptările fonetice și gramaticale care s-au făcut pe parcurs.

În Capitolul II al lucrării am cercetat în profunzime „reflectarea bilingvismului / a multilingvismului în toponimie”. Plecând de la definițiile posibile ale limbii materne, am încercat să definim cât mai nuanțat și bilingvismul ca fenomen social și ca fenomen psihic, insistând asupra faptului că și bilingvismul este un fenomen la fel de natural precum este monolingvismul.

Fenomenele de interferență și transfer din graiurile limbilor în contact pot fi exemplificate cu prisosință și în tezaurul de toponime din zona cercetată. Avem toponime

care pot fi considerate împrumuturi lexicale propriu-zise, altele calcuri semantice, altele traduceri propriu-zise, calcuri lexicale, altele pleonasmе interlingvistice.

Împrumuturile propriu-zise sunt adaptate fonetic în noua limbă, apoi și din punct de vedere gramatical; cele două adaptări se pot face concomitent, la urma urmei adaptarea morfologică înseamnă și ajustarea fonetică a termenului împrumutat.

Într-o comunitate primară bilingvă, nu neapărat toți membrii sunt bilingvi și considerăm că în primul rând monolingvii sunt aceia care adaptează drastic din punct de vedere fonetic toponimul sau cuvântul împrumutat.

Într-o fază avansată de bilingvism, bilingvul pronunță fără dificultate și sunetele care nu sunt specifice propriei limbi materne. Monolingvul adaptează conform propriului sistem fonetic și bazei sale de articulație. Din trăsăturile sunetelor străine selectează pe cele care-i sunt convenabile și conforme fonetismului limbii sale materne. Din m. *Őr / Űr* avem r. *Uri*. Posterioritatea și rotunjirea lui *ű* maghiar de monolingvul român nu puteau fi redată concomitent, ci selectiv prin *i* sau *u* sau succesiv prin *iu*. Exemplele abundă în acest sens. Putem compara r. *Ambrițiu* cu m. *Emberfő*, r. *Figa* cu m. *Füge*. În toate cazurile sau în aproape toate cazurile adaptările fonetice se petrec pe baza unor legi fonetice, care funcționează foarte riguros în timp și spațiu.

Monolingvul nu sesizează caracterul compus al unui anumit împrumut lexical și forma acestuia se opacizează în noua limbă.

Monolingvul auzind un termen nou, își concentrează atenția asupra începutului cuvântului, apoi pe parcurs, atenția lui îi scade. De altfel, aparatul său auditiv nu este chiar unul deosebit de performant. Rostirea noului termen este aproximativă, după cum tot aproximativă intuiește și sensul cuvântului nou, cu tot efortul său.

De regulă, sfârșitul cuvintelor poartă și sensurile gramaticale: sufixe, desinențe. Acestea sunt ignorate de cel care împrumută nu numai pentru că atenția lui a obosit până la sfârșitul cuvântului, ci și pentru faptul că aceste elemente gramaticale străine pot fi ignorate din moment ce împrumutul va trebui să fie încadrat în sistemul gramatical al propriei limbi. Iată de ce am afirmat mai sus că adaptarea morfologică a împrumuturilor este și una fonetică și invers. Reflectarea vocalelor maghiare în împrumuturile românești de origine maghiară și reciprocitatea fenomenului sunt tratate aproape exhaustiv într-o lucrare de bilingvism a lui Fr. Király.

În Capitolul III redăm anumite categorii de toponime, încercăm să le clasificăm după anumite criterii. Toponimele sunt cercetate atât din punct de vedere sincron, cât și diacronic. Pe plan sincron, interferențele sunt taxate ca greșeli de limbă, din punct de vedere diacronic, istoric, ele au o valoare spirituală deosebită. Ceea ce la un moment dat poate fi taxat ca greșeală de limbă, cu timpul, uzul îl poate consacra. Lexicul limbilor într-o mică măsură este de origine latină, uralo-altaică (fiind vorba de limba română și limba maghiară). Desigur, nu vorbim aici despre fondul principal lexical al limbii române, de exemplu. În rest, pe parcursul secolelor, fiecare limbă a împrumutat enorm de mult din cele cu care a intrat în contact. Există împrumuturi foarte multe dar și foarte multe calcuri semantice, morfologice, care de altfel sunt tot împrumuturi, dar niște împrumuturi de tip special, de structură semantică sau de structură gramaticală.

Limba unui popor nu înseamnă numai limba standard, limba literară, ci și dialectele ei, graiurile, și variantele de contact. Toate acestea împreună conferă o anumită frumusețe, o anumită bogăție a limbii. Vorbitorii lor sunt concetățenii noștri pe care cercetătorul este obligat să-i trateze cu respect pentru toată cultura populară pe care au creat-o.

În Kálmán Béla, *Helynévkutatás*, pag. 344 și urm. citim că numele râurilor mai mari peste tot sunt extrem de rezistente, conservatoare și etimoanele lor nu pot fi interpretate, fiind din perioada preindoeuropeană. Hidronimul maghiar *Szamos* s-a transmis maghiarei prin filieră slavă. În Uriu, de exemplu, cu o populație majoritar ungurească Părăul este al „Știubeiului”. Numele apei este de origine românească, prin mijlocul satului Braniștea curge Părăul Dicii. Acest nume provine din maghiară. Oiconimul și hidronimul Ilișua este de origine slavă (rusină). Astăzi ar fi extrem de greu să stabilim dacă toponimul a ajuns și în română, și în maghiară direct din ruteană sau dacă vreuna din ultimele două limbi a funcționat ca releu pentru cealaltă. Mergând în direcția aceasta ajungem la ceea ce se numește în literatura de specialitate etimologie multiplă.

Aplicând diferite criterii, am putea clasifica toponimele după origine, după natura obiectului desemnat, după trăsăturile de bază al toponimelor.

După origine putem vorbi despre toponime de origine românească, de origine maghiară, românești de origine maghiară, ungurești de origine românească, țigănești de origine românească etc.

După natura obiectului desemnat, avem: a) oiconime (nume de așezări umane și părți ale acestora), b) morfonime (oronime)- denumiri toponimice pentru forme de relief și părțile acestora: masive muntoase, munți, vârfuri, dealuri, coline, movile, șesuri, podișuri, pante, văi, vârtoape, râpe etc. (după cum ne informează Constantinescu-Dobridor, Mic dicționar), c) hidronime (denumiri de ape), d) limnonime (denumiri ale apelor stătătoare), e) nume de puncte de reper, f) hileonime (nume de locuri împădurite), g) hodonime (nume de căi de comunicație).

Unele sintagme sunt doar la începutul procesului de toponimizare, cu un statut încă incert, având un viitor incert – după cum se arată în Toma, I., Factori p. 255 și urm.

O clasificare interesantă a toponimelor oferă Iorgu Iordan în lucrarea amplă Toponimia românească (pp. 16). Vorbim despre a) nume topografice, b) toponime sociale, c) toponime istorice și d) toponime psihologice. Am preluat și această clasificare cu exemple date din zona cercetată. Doctorul Réthy László în lucrarea citată mai sus, după natura apelativelor vorbește despre a) oiconime care se referă la râuri, lunci, ape stătătoare și izvoare; b) oiconime care reflectă realitățile orografice ale județului; c) oiconime cu referire la poziția geografică, la caracteristicile spațiale, la realitățile pedologice; d) oiconime care se referă la păduri, zăvoaie, plantații, terenuri defrișate (*Kodor* din r. *codru*, *Dobric*, *Huci*, *Tioc – Tók*, *Breteia – Szász-beréte*, din germ. *Brecht* „teren defrișat”); e) oiconime din nume de plante (*Fizeșu Gherlii – Fűzes* „răchitiș”, *Borzaș – Borzás* din apelativul *bodzás* „pădurice de soci”, *Cetan – Csatány* –de comparat cu r. cetină, cu scr. cetina); f) oiconime din nume de animale, activitatea de pășunat și creșterea animalelor (*Purcăreț*, *Părău Porcului- Disznópataka*); g) oiconime referitoare la ocupații și instituții (*Țigău – Szászcegő* din apelativul *cege*, instrument de pescuit prin care se oprește apa cât este lățimea apei, *Bața – Baca* au la origine același etimon ca românescul baci, *Uriu – Őr*, *Ocna Dej*); h) toponime redând numele cnejilor fondatori și relații sociale în legătură cu întemeierea localității (*Ciceu Giurgești*, *Negrilești*); i) oiconime referitoare la biserica romano-catolică și la instituțiile bisericești (*Cristeștii Ciceului*, *Sânmărghita*, *Mănăsturel*); j) oiconime din nume de persoane

(*Beclean – Betlen, Mica – Mikehaza*); k) oiconime obținute din etnonime (*Unguraș, Lăpușu Unguresc, Lăpușu Românesc, Rusu de Sus, Sasnires = Nires – Szűsznyires, Beșeneu = Viișoara – Besenyő*).

În Capitolul IV sunt tratate toponimele pe localități. Datele istorice sunt luate din cele șapte volume ale monumentalei *Monographii* a comitatului Solnoc-Dăbâca a lui Kádár József, apărută în 1990 și în anii imediat următori la Dej, capitala comitatului și apoi a fostului județ Someș; cele referitoare la evoluția în timp a oiconimelor sunt luate din lucrarea lui Kádár, din Dicționarul localităților din Transilvania al lui Coriolan Suciuc și din dicționarul trilingv (român-maghiar-german) al numelor localităților din Transilvania, avându-i ca autori pe Szabó M. Attila și Szabó M. Erzsébet, apărut la Ed. Kriterion, București, 1992.

În privința toponimelor, Kádár József a folosit o lucrare mai veche a lui Pesty Frigyes, apărută în doua jumătate a secolului al XIX-lea.

La începutul capitolului am consemnat toponimele Dejului și ale Becleanului dar numai cele din secolele anterioare – două centre urbane în jurul cărora gravitează satele ale căror toponime sunt tratate apoi pe larg și diacronic, și sincron. Cu Dejul și Becleanul am mers doar până la 1900 (ultimele date oferite de Kádár József sunt luate din anul 1899). În secolul al XX-lea, marile frământări istorice (acalmie, Primul Război Mondial, Unirea Transilvaniei cu România, ocuparea părții de nord-vest a Transilvaniei de Ungaria, Al Doilea Război Mondial, perioada comunistă, perioada de după evenimentele din 1989) și-au pus amprenta asupra numelor părților localităților urbane, a străzilor. În felul acesta prezenta lucrare ar fi devenit supradimensionată, ceea ce am încercat să evităm.

Urmează în capitol toponimele din localitățile rurale din zona cercetată: după cele de pe malul drept al Someșului, urmează cele de pe malul stâng (Coldău, Cristeștii-Cicelului, Uriu, Reteag, Bața, Mănășturel, Cuzdrioara, apoi Măluț, Braniștea, Sânmărghita, Mica). Am enumerat spre sfârșitul capitolului și toponimele din Ilișua, Hășmașu Ciceului – sate mici aparținătoare comunei Uriu – și, din Nires (o localitate mai mare în com. Mica), deși acestea nu se află pe lunca Someșului, pentru a arăta că localitățile mai mici ca număr de locuitori și suprafață a hotarului, precum și localități cu

hotarul mai întins și cu relieful variat pot avea și au, de regulă, cu mult mai multe toponime decât cele situate pe șes, cum este cazul localității Mănășturel.

Am arătat de când avem primele atestări ale localităților, ale oiconimelor, de când avem documente cu numele părților de hotar și care sunt acestea, care sunt toponimele localităților la zi, urmărind și evoluția fonetică a unora dintre ele... Este un capitol întins de peste 130 de pagini.

Teza de doctorat se încheie cu câteva concluzii finale pe care le redăm și aici:

1. Toponimele din Valea Someșului Mare constituie un tezaur lingvistic, istoric pentru localitățile de aici, o oglindă a culturii tradiționale a oamenilor locului, un tezaur cultural imens.
2. Viața în comun a românilor, ungarilor, sașilor, evreilor, romilor etc., pe parcursul secolelor se oglindește într-un mod special, mediat, în toponimia zonei.
3. Interferențele culturale se reflectă în interferențele lingvistice, mai ales în interferențele lingvistice româno-maghiare. La nivel sincron, acestea sunt opacizate și adesea taxate ca greșeli, nedorite din cauza influențării reciproce a limbilor, cu efecte nedorite. La nivel diacronic, interferențele sunt foarte concrete în fiecare limbă, efectul influențării reciproce au îmbogățit fiecare limbă. Greșelile interferențiale ale momentului se pot răspândi sub forma undelor, pot fi acceptate de un număr ce în ce mai mare de vorbitori și se pot generaliza, ca orice schimbare lingvistică, inovație lingvistică. Uzul consacră după o vreme aceste schimbări. Ele devin fapte de limbă „corecte” pentru că „așa se zice”.
4. Într-un mediu bilingv, multietnic, cu o istorie comună multiseclară, toponimia reflectă viața în comun a oamenilor ce aparțin diferitelor comunități lingvistice, dar uneia și aceleiași comunități de vorbire bilingve.
5. Într-o comunitate de vorbire bilingvă nu toți vorbitorii sunt bilingvi. Bilingvii mânuiesc cu egală ușurință două limbi, iar în cazurile în care recurg la împrumut (lexical) rostesc cu ușurință și sunetele străine din cuvântul preluat. Cel care adaptează drastic și din punct de vedere fonetic și din punct de vedere morfologic este monolingvul, fiind obligat să recurgă la acest procedeu pentru că îi lipsește capacitatea fizică și psihică de a

mânui elementele străine, cu însușirile lor specifice.

6. Împrumutul lexical este un împrumut vizibil, iar calcul lexical, semantic, morfologic, frazeologic, calcul combinat constituie interferențe ascunse.

7. Botezarea locurilor se face de către „primul ocupant” al teritoriului, de regulă, de întemeietori, de primii coloniști. Populația (de altă etnie) venită ulterior, de regulă, învață de la primii ocupanți toponimele folosite de aceștia. Sunt și excepții. Uneori putem vorbi despre toponimizare paralelă.

8. Pe parcursul secolelor, raportul demografic-etnic, raportul dintre comunitățile cu diferite limbi materne, se poate schimba și populația venită ulterior poate ajunge să constituie majoritatea (covârșitoare), poate prelua spontan, pe nesimțite inițiativa toponimizării. În felul acesta pe parcursul a 100-200 de ani sistemul de toponime elaborat într-o anumită limbă poate ceda, rând pe rând, locul privilegiat până atunci, toponimelor denominatorilor de altă limbă maternă.

9. Traducerea toponimelor dintr-o limbă în alta de către oamenii locului, în mod spontan, în mod pragmatic, este un fenomen natural, inofensiv, simplu și ușor, iar traducerea pe cale administrativă, în scopuri politice este o lovitură dată culturii („pure” sau „mixte”), care a elaborat sistemul toponimic respectiv.

10. Oamenii simpli din popor sunt concetățenii noștri, care au elaborat cultura lor tradițională, ca răspuns la nevoile lor vitale, au gândit și au simțit în graiuri, subdialecte, dialecte ca bogății ale idiomurilor, fapt pentru care merită respectul cercetătorului.

11. Adesea, schimbările în raporturile de proprietate duc la anumite schimbări în sistemul de toponimie.

12. De multe ori schimbarea unui element poate provoca și alte schimbări în sistem.

13. Oamenii denumesc locurile după ceea ce li se pare lor mai important în legătură cu locul respectiv.

14. Împrumuturile lexicale și toponimice repetate, într-o direcție și alta, succesiv, pe parcursul vremurilor, cu tot atâtea adaptări fonetice și morfologice, fac ca apelativele din

care provin toponimele să se piardă din memoria colectivă a denominatorilor, etimoanele să se opacizeze, fără ca numele respective să-și piardă funcția lor lingvistică: de individualizare, diferențiere, de identificare. Dacă un toponim și-a păstrat legătura sa naturală cu apelativul și ele se susțin reciproc, își vor continua existența în cadrul aceluiasi vocabular. Dacă legătura aceasta s-a întrerupt și apoi apelativul a fost eliminat, toponimul tot își continuă existența independent și își și păstrează funcția sa esențială: de a denumi obiecte singulare, ca orice substantiv compus.

15. Ignorarea categoriilor gramaticale ale etimoanelor, ale etimoanelor toponimelor împrumutate este un lucru firesc: ele oricum vor fi adaptate fonetic și morfologic în sistemul limbii primitoare.

16. Există structuri lingvistice multe, semisintagme, cuvinte care își încep drumul lor în procesul de toponimizare. Acest proces poate merge până la opacizarea completă a apelativelor/ etimoanelor sau se poate opri, se poate întrerupe și locul acestora poate fi ocupat de un alt cuvânt, o altă structură, de un toponim nou.

17. Același etimon apelativ, în procesul de toponimizare, în localități diferite, în condiții diferite, poate evolua diferit, poate ajunge la faze și forme diferite.

18. Raporturile de proprietate existente în societate, în colectivitățile la un moment dat, mai ales, într-un mediu geografic cu un relief puțin variat au o însemnătate deosebită în procesul de toponimizare.

19. Se pare că suntem în pragul unor noi schimbări majore în agricultura românească, în condițiile în care România a devenit membră a Uniunii Europene. Probabil că în viitoarele decenii, vor urma noi comasări de terenuri; în condițiile globalizării, ale circulației capitalului, ale concentrației mijloacelor financiare, vor apărea noi proprietari și nu este exclus ca soarta toponimiei noastre tradiționale să fie periclitată.

Pentru ușurarea lecturii am adăugat o listă de abrevieri și o listă bibliografică de 180 de titluri și un număr de hărți topografice, luate de la primăriile localităților și de la subiecții anchețați.

În final, ne rămâne să ne gândim cu respect la școlile și cadrele didactice care ne-au format. Mulțumim în mod deosebit domnului prof. univ. dr. Victor V. Grecu, conducătorul științific al acestei lucrări. Ne gândim cu recunoștință și la regretatul prof. univ. dr. Gheorghe Pop de la Universitatea de Nord din Baia Mare, care ne-a îndrumat pașii în prima parte a drumului nostru spre finalizarea acestei lucrări și care între timp a plecat dintre noi, lăsând în urmă o operă importantă și zeci de specialiști tineri formați printr-o muncă asiduă, făcută cu pasiune.

BIBLIOGRAFIA REZUMATULUI TEZEI DE DOCTORAT

1. Chiorboli, Jean, *Langue corse et noms de lieux*, Albiana, Ajacciu, 2008.
2. Constantinescu-Dobridor, Gh., *Mic dicționar de terminologie lingvistică*, Ed. Albatros, București, 1980.
3. Boia, Lucian, *Istorie și mit în conștiința românească*, Editura Humanitas, București, 2011.
4. Densusianu, Ovid, *Istoria limbii române* (Histoire de la langue roumaine... 1901), vol. I., Originile; vol. II., Editura științifică, București, 1961.
5. Drăganu, Nicolae, *Ancienneté et expansion des roumains d'après la toponymie, l'onomastique et la langue*.
6. Drăganu, Nicolae, *Români în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, Imprimeria Națională, București, 1933.
7. Drăganu, Nicolae, *Toponimie și istorie*, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1928.
8. Drîmba, Vladimir, *Limbile cumană și pecenegă în preocupările cercetătorilor români*, în *Limba română*, 1-3, Editura Academiei Române, 1997.
9. Giurescu, C. Constantin, *Istoria României în date*, Ed. Enciclopedică română, București, 1971.
10. Grecu, V. Victor, *Permanențe istorice românești*, Editura Academiei Române, București, 2013.
11. Iordan, Iorgu, *Toponimia românească*, Ed. Academiei R.P. Române, 1963.
12. Kádár, József, *Szolnok-Doboka vármegye monographiája*, II, Deésen, 1900; IV., Deésen, 1901; V., VII., 1902.
13. Kádár, József, *Szolnok-Dobokavármegye nevelés- és oktatásügyének története*, Décs, 1896.
14. Kálmán, Béla, *Helynévkutatás és szóföldrajz*, in Imre Samu..., Balázs János, etc.
15. Király, Francisc, *Contacte lingvistice. Adaptarea fonetică a împrumuturilor românești de origine maghiară*, Ed. Facla, Timișoara, 1990.
16. Köpeczi, Béla főszerkesztő, *Erdély rövid története*, 2. Kiadás, Akadémiai kiadó, Budapest, 1993.

17. Kristó, Gyula, *A korai Erdély (895-1324)*, Szeged, 2002.
18. Pascu, Ștefan, *Voivodatul Transilvaniei*, vol. I, ediția a II-a, Editura Dacia, Cluj, 1972.
19. Pascu, Ștefan; Theodorescu, Răzvan (coord.), *Istoria românilor*, vol. 3, Editura Enciclopedică, București, 2001.
20. Petrovici, Emil, *Continuitatea daco-romană și slavii*, Sibiu, 1942.
21. Petrovici, Emil, *La population de la Transylvanie au 11e siècle*, Bucarest, 1944.
22. Petrovici, Emil, *Studii de dialectologie și toponimie*, Ed. Academiei R.S.R., București, 1970.
23. Petrovici, Emil, *Toponimie ungurească în Transilvania Medievală*, extras din „Transilvania”, anul 74, nr. 2, Sibiu, 1943.
24. Réthy, László, dr., *Szolnok-Dobokamegye nemzetiségi viszonyai és helyneveinek értelmezése*, in Bornemissza Károly, id. Br., kiadta, Bíró Antal, egybeállította, *Szolnok-Dobokavármegyei emlék*. (Magyarország ezredéves ünnepére), Deésen, 1896.
25. Sala, Marius; Mihăilă, Gheorghe, *Cristalizarea limbii române*, în Pascu, Ștefan; Theodorescu, Răzvan, *Istoria românilor*, Editura Enciclopedică, București, 2001.
26. Suci, Coriolan, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Ed. Acad. Republicii Socialiste România, 1967
27. Szabó T., Attila, *Az Isztambulba, illetőleg a Malomba-típusú helynévkölcsönzés kérdéséhez*, in „Magyar nyelvjárások”, VII-1961.
28. Szabó, M. Attila, Szabó M. Erzsébet, *Dicționar de localități din Transilvania*, Kriterion, Bukarest, 1992.
29. Szász, Ștefan, *Interferență și transfer în bilingvismul român-maghiar din Uriu*, vol. I-II-III, Editura Clusium, 2008.
30. Tagányi, Károly; Réthy, László; Pokoly, József, *Szolnok-Dobokavármegye monographiája*, I, Deésen, 1901 – vezi Kádár J.
31. Toma, Ion, *Factori (extralingvistici) favorizanți în procesul de toponimizare*, în CL, I-II. / 1993, p. 255.